

KATARZYNA WIŚNIEWSKA*

MIESZANE POCHODZENIE ŚRODKÓW
A ZASADA SUROGACJI.
GŁOSA DO UCHWAŁY SĄDU NAJWYŻSZEGO
Z DNIA 19 PAŹDZIERNIKA 2018 R., III CZP 45/18

1. WPROWADZENIE

Problematyka przynależności przedmiotu nabytego w trakcie trwania wspólności ustawowej pomiędzy małżonkami w części za środki pochodzące z majątku osobistego małżonka, a w części ze środków pochodzących z majątku wspólnego nigdy nie przestała być aktualna. Wprowadzone na mocy nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 2004 r.¹ zmiany w zakresie stosunków majątkowych małżeńskich nie dostarczyły jednoznacznej odpowiedzi, a podejmowane zarówno przez naukę², jak i orzecznictwo³ próby skonstruowania dogmatycznie spójnego, a zarazem sprawiedliwego w odniesieniu do konkretnego stanu faktycznego rozstrzygnięcia można by przyrównać z sinusoidą, w której każda propozycja uzyskiwała w pewnych okresach przewagę nad pozostałymi. Kiedy mogłoby się wydawać, że linia orzecznicza Sądu Najwyższego, opowiadającego się od pewnego czasu za

* Autorka jest studentką V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy — Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1691).

² Zob. przykładowo M. Nazar (w:) *System prawa prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smoczyńskiego, Warszawa 2014, nb 142–145; M. Sychowicz (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2011, art. 33, nb 89; G. Jędrejek (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, pod red. G. Jędrejka, Warszawa 2018, art. 33, nb 10.

³ Zob. przykładowo uchwałę SN — Izby Cywilnej z dnia 13 listopada 1962 r., III CO 2/62, OSNCP 1963, nr 10, poz. 217; wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 17 maja 1985 r., III CRN 119/85, OSPiKA 1986, z. 9, poz. 185; postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07, LEX nr 371389.

jedną z koncepcji⁴, nabrała cechy stałości, w następstwie skierowanego doń do rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego, Sąd Najwyższy w składzie trzech sędziów podjął w październiku 2018 r. uchwałę, w której po raz kolejny wskazał odmienne rozwiązanie jako mające zastosowanie w zarysowanym we wstępie stanie faktycznym. Stanowisko Sądu Najwyższego zaskakuje nie tylko samą decyzją o odstąpieniu od wcześniejszego, lecz także wyborem koncepcji, która zaznaczała się do tej pory wyłącznie w literaturze⁵, nie znajdując jednak dostatecznego odzwierciedlenia w dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego⁶.

W podjętej uchwale Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że „**rzecz nabyta w trakcie trwania małżeństwa, w którym obowiązuje ustawa o wspólność majątkowa, w części ze środków pochodzących z majątku osobistego jednego z małżonków, a w części z ich majątku wspólnego, wchodzi do majątku osobistego małżonka i do majątku wspólnego małżonków w udziałach odpowiadających stosunkowi środków przeznaczonych z tych majątków na jej nabycie, chyba że świadczenie z majątku osobistego lub majątku wspólnego przekazane na nabycie rzeczy miało charakter nakładu, odpowiednio, na majątek wspólny lub osobisty**”, tym samym opowiadając się za ułamkową koncepcją przynależności określonego przedmiotu.

2. STAN FAKTYCZNY OMAWIANEJ SPRAWY

W następstwie rozwodu i ustania ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej, były współmałżonek wytoczył powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym, a to poprzez wpisanie go jako współwłaściciela nieruchomości. W księdze wieczystej tejże nieruchomości figurowała dotychczas wyłącznie współmałżonka, która w trakcie trwania ustroju wspólności majątkowej była stroną umowy sprzedaży i przy jej zawieraniu oświadczyła, że nabywa przedmiotową nieruchomość w zamian za środki pochodzące z jej majątku osobistego do tegoż majątku osobistego. W rzeczywistości 310 000 zł z zapłaconej sumy 510 000 zł pochodziło z jej majątku osobistego, a 200 000 zł z majątku wspólnego małżonków. Przyznając rację powodowi co do sprzeczności treści księgi wieczystej ze stanem prawnym, sąd rejonowy wpisał go jako współwłaściciela nieruchomości, jednakże jego udział oznaczył jako 20/100. Sąd rejonowy uznał, że w wyniku mieszanego pochodzenia środków przeznaczonych na zakup nieruchomości weszła ona w części

⁴ Zob. postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 3 lutego 2016 r., V CSK 323/15, LEX nr 2020483; wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 6 kwietnia 2016 r., IV CSK 385/15, LEX nr 2041907.

⁵ Zob. przykładowo M. Sychowicz (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, nb 89.

⁶ Jedynie jako kryterium drugorzędne wobec niemożności ustalenia przynależności przedmiotu w następstwie porównania wielkości środków przeznaczonych na jego nabycie; zob. postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 521/12, LEX nr 1331353.

do majątku osobistego pozwanej (60/100) i w części do majątku wspólnego małżonków (40/100). Po ustaniu ustroju wspólności majątkowej powód otrzymał połowę udziałów w majątku wspólnym, a tym samym jego udział w nieruchomości wyniósł wskazane przez sąd rejonowy 20/100. Rozstrzygnięcie to zakwestionował powód, twierdząc, że w związku z przeznaczeniem na zakup nieruchomości środków pochodzących także z majątku wspólnego małżonków oraz w związku z celem jej nabycia, którym miało być zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych małżonków, na zasadzie art. 31 § 1 k.r.o.⁷ weszła ona w całości w skład majątku wspólnego małżonków, a po jego ustaniu udział obojga małżonków wynosi 50/100. Rozpoznający apelację sąd okręgowy dostrzegł mnogość możliwych rozstrzygnięć przedmiotowej sprawy. W konsekwencji odroczył jej rozpoznanie i jednocześnie przedstawił Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia, podczas gdy w uzasadnieniu zapytania sam przyznał słuszność wykładni zaproponowanej przez powoda.

3. POGLĄDY DOTYCZĄCE PRZYNALEŻNOŚCI PRZEDMIOTU NABYTEGO ZE ŚRODKÓW MIESZANYCH

Rozstrzygnięcie przyjęte w uchwale Sądu Najwyższego poprzedzone zostało wymienieniem pojawiających się w nauce i orzecznictwie koncepcji oraz wskazaniem wybranych mankamentów rozstrzygnięć konkurencyjnych wobec zaproponowanego przez Sąd Najwyższy. Pomimo możliwości dokonania pogłębionej analizy wad i zalet każdej z propozycji, która mogłaby przeciąć naukowy spór i wykazać przewagę jednej z nich, a tym samym ustabilizować linię orzeczniczą i umożliwić bardziej jednoznaczną ocenę omawianych stanów faktycznych, z pozytywnym skutkiem dla pewności obrotu prawnego i stosunków własnościowych, Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały ograniczył się do odrzucenia dwóch koncepcji i w rezultacie przyjęcia trzeciej, również, jak zauważono, niepozbawionej istotnych wad. Dalsza ocena rozumowania Sądu Najwyższego wymaga omówienia wspomnianych rozwiązań.

Pierwsza koncepcja — **porównania wielkości wydatkowanych środków** — do tej pory dominowała w orzecznictwie⁸. W jej myśl niezbędna była ocena źródła pochodzenia większości środków przeznaczonych na nabycie danego przedmiotu⁹. Jeżeli udział środków z majątku osobistego był istotny, a udział środków z majątku wspólnego był niewielki, to przedmiot wchodził do majątku osobistego,

⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 2086 ze zm.).

⁸ Zob. postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07, LEX nr 371389; wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 6 kwietnia 2016 r., IV CSK 385/15, LEX nr 2041907; postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 521/12, LEX nr 1331353; postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 3 lutego 2016 r., V CSK 323/15, LEX nr 2020483.

⁹ G. Jędrejek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, nb 10.

a środki przeznaczone na jego nabycie z majątku wspólnego były traktowane jako wydatek, który mógł podlegać rozliczeniu na mocy art. 45 § 1 k.r.o.¹⁰ Granica „większości” środków była ustalana *ad casum*, a w przypadku ich identyczności należałoby przyjąć koncepcję ułamkową, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 10 kwietnia 2013 r.¹¹

Druga koncepcja — **ułamkowa** — została przyjęta przez Sąd Najwyższy w uchwale będącej przedmiotem niniejszej glosy. Zakłada ona, że dany przedmiot wchodzi zarówno do majątku wspólnego małżonków, jak i do majątku osobistego każdego z nich w takich częściach ułamkowych, w jakich proporcjach pochodziły środki przeznaczone na jego nabycie z majątku wspólnego i majątków osobistych małżonków.

Trzecia koncepcja — **nabycia do majątku wspólnego** — może być uznana za pogląd mniejszościowy¹², jednak w mojej opinii wykazujący największą spójność z ustawowymi regulacjami dotyczącymi małżeńskich ustrojów majątkowych i jednocześnie wywołujący najmniej komplikacji praktycznych. W jego myśl przedmiot wchodzi do majątku osobistego małżonka na mocy wyjątku, o którym mowa w art. 33 pkt 10 k.r.o., tylko wówczas, gdy całość środków służących do nabycia tego przedmiotu pochodziła z majątku osobistego małżonka. Jeżeli nawet niewielka część pochodziła z majątku wspólnego, to nie znajdzie zastosowania wyjątek, którym jest wspomniana surogacja i na mocy zasady z art. 31 § 1 k.r.o., zgodnie z którą wszystkie przedmioty nabyte w trakcie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich są objęte wspólnością łączną, przedmiot wejdzie do majątku wspólnego, a w majątku osobistym, z którego pochodziła część środków, znajdzie się wierzytelność o zwrot wydatku z majątku osobistego na majątek wspólny (tzw. surogacja wartościowa)¹³. Wierzytelność ta może nie powstać, jeżeli wydatek miał z woli samych małżonków postać bezzwrotną¹⁴.

4. WPŁYW NOWELIZACJI KODEKSU RODZINNEGO I OPIEKUŃCZEGO Z 2004 R.

W uzasadnieniu omawianej uchwały Sąd Najwyższy nie odwołał się do argumentów historycznych czy też systemowych, jakich może dostarczyć decyzja usta-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 521/12, LEX nr 1331353.

¹² Zob. przykładowo M. Nazar (w:) *System...*, *op. cit.*, nb 142–145; J. Pisuliński: *O potrzebie reformy przepisów regulujących stosunki majątkowe między małżonkami*, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2012, nr 2, s. 185–219.

¹³ M. Nazar (w:) *System...*, *op. cit.*, nb 145.

¹⁴ M. Nazar: *Odplatne nabycie własności do majątku wspólnego małżonków* (w:) *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szytkowi*, pod red. E. Drozda, A. Oleszki, M. Pazdana, Kluczbork 2007, s. 236.

wodawcy, który w 2004 r. zmienił kształt ustrojów majątkowych małżeńskich. Ma to niebagatelne znaczenie, ponieważ zgodnie z art. 5 ust. 5 pkt 1 ustawy o zmianie ustawy — Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, do oceny skutków między innymi czynności zobowiązujących lub rozporządzających małżonków sprzed wejścia w życie ustawy należy stosować przepisy dotychczasowe¹⁵. Może się wobec tego okazać, że w analogicznym stanie faktycznym, w zależności od chwili dokonania danej czynności, ocena skutków i przyjęcie któregoś ze zdarzeń powodujących surogację będą zgoła odmienne, gdyż zakres wyjątków przewidzianych przez ówczesny art. 33 pkt 3 k.r.o. był węższy niż współcześnie. Do wejścia w życie nowelizacji w 2005 r. surogacji podlegały jedynie przedmioty majątkowe nabyte ze środków uzyskanych w zamian za przedmioty nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej lub poprzez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkobierca lub darczyńca postanowił inaczej¹⁶. Dzisiejszy art. 33 pkt 10 k.r.o. przewiduje surogację w szerszym zakresie. Dojdzie ona do skutku przy spełnieniu dwóch przesłanek: tożsamości zdarzenia powodującego wyjście składnika majątku osobistego i nabycie jakiegoś przedmiotu oraz nabycia tegoż przedmiotu, w sensie ekonomicznym, kosztem składnika majątku osobistego¹⁷. Tożsamy status z nabywanym przedmiotem ma także pieniężna równowartość składnika majątku lub roszczenie o jej zwrot¹⁸, a ekonomiczna ekwiwalentność może być rozumiana również w sposób subiektywny¹⁹. W doktrynie pojawiają się jednak głosy, które zwracają uwagę na znikome znaczenie pierwszej przesłanki i postulują przyjęcie koncepcji ciągu zdarzeń, w wyniku którego ostatecznie dojdzie do surogacji²⁰. W uzasadnieniu nowelizacji z 2004 r. wskazano²¹, że zwiększenie zakresu surogacji, a tym samym powiększenie majątku osobistego małżonka, będzie korzystne z punktu widzenia wierzycieli, a ponadto, iż przemawiają za nim względy jurydyczne — wąsko ujęty zakres surogacji zbliżał ustrój wspólności ustawowej do ustroju ogólnej wspólności majątkowej, której ustawodawca nie zdecydował się wprowadzić, a także względy słusznościowe (np. w przypadku zadośćuczynienia lub nagród przyznawanych za osobiste osiągnięcia jednego z małżonków). Stanowisko ustawodawcy jest w omawianym przypadku istotne, gdyż z jednej strony przesądza wolę ustawodawcy, aby w większym niż dotychczas stopniu dopuszczać w trakcie trwania ustroju wspólności ustawowej powiększanie się majątku osobi-

¹⁵ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy — Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1691).

¹⁶ Por. ówczesne brzmienie art. 33 pkt 3 k.r.o.

¹⁷ Wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 12 maja 2000 r., V CKN 50/00, LEX nr 52579.

¹⁸ M. Nazar: *Surogacja majątków małżonków w ustroju wspólności ustawowej* (w:) *Ius et Remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, pod red. A. Jakubeckiego, J. Strzępki, Warszawa 2010, s. 373.

¹⁹ M. Nazar: *Surogacja...*, *op. cit.*, s. 377.

²⁰ E. Skowrońska-Bocian (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. J. Wiercińskiego, Warszawa 2014, art. 33, nb 64.

²¹ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 23 kwietnia 2003 r., druk sejmowy nr 1566, s. 9.

stego małżonka, z drugiej jednak określa pewne granice, których przekroczenie jawić się może jako sprzeczne z celem funkcjonowania tegoż ustroju, jednego spośród wielu dostępnych małżonkom w akcentowanym przez ustawodawcę pluralistycznym systemie reżimów majątkowych²².

5. OCENA STANOWISKA SĄDU NAJWYŻSZEGO

Sąd Najwyższy na początku swoich rozważań słusznie zauważa, że kwestia przynależności nabywanego przedmiotu do majątku wspólnego bądź osobistego jednego z małżonków powinna być w pierwszym rzędzie rozpatrywana przez pryzmat treści art. 31 § 1 k.r.o. Na poparcie swojej tezy przytacza kilka wcześniejszych orzeczeń²³, w których stwierdzono, że w systemie prawa rodzinnego można skonstruować domniemanie nabycia przedmiotu w trakcie trwania ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej do tegoż właśnie majątku, a w przypadku nabycia do majątku osobistego winno to wynikać z oświadczenia jednego z małżonków oraz z całokształtu okoliczności rozpatrywanych z perspektywy przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Ze stwierdzeniem tym nie sposób się zgodzić z dwóch powodów. Po pierwsze, brzmienie art. 31 § 1 k.r.o. jednoznacznie wskazuje, że przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania ustroju wspólności majątkowej wchodzi w skład majątku wspólnego, niezależnie od tego, który z małżonków, czy też oboje, byli stroną umowy prowadzącej do ich nabycia. Ustawodawca wprowadził w odniesieniu do tegoż ustroju wyraźną zasadę, w związku z czym sięganie po konstrukcję domniemania prawnego jawi się jako zbyteczne, na co słusznie zwraca uwagę M. Nazar²⁴. Domniemanie takie mogłoby służyć wyłącznie jako domniemanie faktyczne w określonym stanie sprawy, jednak i taki wniosek budzi wątpliwości w literaturze²⁵. Po drugie, oświadczenie woli małżonka będącego stroną umowy nie powinno być bezkrytycznie przyjmowane za czynnik decydujący o przynależności danego przedmiotu do jego majątku osobistego²⁶. Sąd Najwyższy w glosowanym orzeczeniu powołuje się na wcześniejszy wyrok²⁷, w którym przypisano takiemuż oświadczeniu zasadniczy wpływ na ocenę sytuacji. Jednakże także wówczas Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że nawet „jeżeli jednak oświadczenie [...] zostało złożone przed notariuszem, to mimo to oświadczenie takie nie przesądza jeszcze o przynależności nabytego udziału w nieruchomości do majątku odrębnego pozwa-

²² *Ibidem*, s. 3.

²³ Np. wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 11 września 1998 r., I CKN 830/97, Legalis nr 208574; wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 17 maja 1985 r., III CRN 119/85, Legalis nr 24776.

²⁴ M. Nazar: *Odpłatne nabycie...*, *op. cit.*, s. 231.

²⁵ A. Kozioł, J. Zrałek: *Przynależność przedmiotów majątkowych do majątków małżonków*, Rejent 2009, nr 2, s. 110–112.

²⁶ M. Nazar: *Odpłatne nabycie...*, *op. cit.*, s. 240–241.

²⁷ Wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 17 maja 1985 r., III CRN 119/85, Legalis nr 24776.

nego²⁸. W odwrotnej sytuacji, w przypadku oświadczenia, że nabywany przedmiot **nie** wejdzie do majątku osobistego, również należałoby przyjąć ograniczone znaczenie takiegoż oświadczenia, co zauważył Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 18 stycznia 2008 r.²⁹ Przyjęcie dyspozytywnego charakteru art. 31 § 1 i art. 33 pkt 10 k.r.o. lub dopuszczenie możliwości modyfikacji zasad surogacji mocą oświadczenia woli małżonków nie wydaje się trafnym rozwiązaniem. W takim przypadku, zwłaszcza wtedy, gdy do takiej modyfikacji byłby uprawniony każdy z małżonków, mogłoby dojść do sytuacji, w której majątek wspólny zostałby obciążony obowiązkiem zwrotu nawet wbrew małżonkowi nieakceptującemu takiego stanu rzeczy. Słusznie zauważył wobec tego Sąd Najwyższy w cytowanym orzeczeniu³⁰, że „o tym, co składa się na odrębny majątek każdego z małżonków, przesądza ustawodawca w art. 33 k.r.o., a nie wola czy wyobrażenia któregokolwiek z małżonków”. Sięgając do literalnej wykładni art. 33 k.r.o., należy zauważyć, że w pkt 2 ustawodawca przewidział możliwość modyfikacji zasad surogacji mocą oświadczenia woli spadkodawcy lub darczyńcy, podczas gdy brak podobnej możliwości w odniesieniu do małżonków w pkt 10. Konieczność ostrożnego podchodzenia do twierdzenia małżonka o nabyciu przedmiotu ze środków pochodzących z jego majątku osobistego potęguje fakt, że częstym przypadkiem jest trudność w rzeczywistym ustaleniu, skąd pochodzą dane środki. W sytuacji, gdy zostają one wypłacone ze wspólnego rachunku bankowego małżonków, na którym zapisy były na bieżąco dokonywane, próba określenia ich pierwotnego źródła może się okazać zupełnie niewykonalna, a małżonkowie składający oświadczenie woli o nabyciu danego przedmiotu do ich majątku osobistego bądź wspólnego mogą pozostawać w błędzie.

Uchwała będąca przedmiotem niniejszej glosy nie porusza kwestii podniesionej przez powoda w apelacji i przytoczonej w piśmie obejmującym zagadnienie prawne przedstawione do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu, a mianowicie nabycia nieruchomości w celu zaspokajania potrzeb mieszkaniowych stron. Zarówno sąd okręgowy w niniejszej sprawie³¹, jak i Sąd Najwyższy w jednym ze wcześniejszych orzeczeń³² zauważyły, że kwestia ta nie pozostaje bez znaczenia. Wierzyciele mają trudniejszą drogę do zaspokojenia się z przedmiotów stanowiących składniki majątku wspólnego małżonków, które właśnie najczęściej pozwalają im na codzienne wspólne bytowanie. Zamieszkiwana przez nich nieruchomość jest pierwszorzędym z takich składników i jej podział na udziały w związku z zaangażowaniem w jej nabycie środków pochodzących z majątku osobistego jednego z małżonków mógłby ułatwić wierzycielom zaspokojenie się z części przypadającej na tego małżonka, co w praktyce wywołałoby równie dotkliwe skut-

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07, LEX nr 371389.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Uzasadnienie wniosku z dnia 18 maja 2018 r., III CZP 45/18, http://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/EditForm/III-CZP-0045_18_p.pdf (dostęp: 24 sierpnia 2019 r.).

³² Postanowienie SN — Izba Cywilna z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 521/12, LEX nr 1331353.

ki dla drugiego z małżonków, jak egzekucja całej nieruchomości. W takim przypadku zamierzona przez ustawodawcę ochrona majątku wspólnego małżonków okazałaby się fikcją.

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały przywołuje przewidzianą w art. 21 ust. 1 Konstytucji ochronę własności jako argument przemawiający przeciwko przyjęciu w zaistniałym stanie faktycznym nabycia przedmiotu do majątku wspólnego małżonków. Jego zdaniem koncepcja taka odejmuje jednemu z małżonków prawa majątkowe przysługujące mu na mocy art. 33 k.r.o. Takie stwierdzenie nie zasługuje na aprobatę. Małżonkowie dysponują możliwościami odmiennego ukształtowania ich sytuacji majątkowej w zakresie ustrojów przewidzianych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, a w związku z tym odstępstwa od zasad obowiązujących w ramach dotychczas ich obejmującego ustroju, jeżeli nieprzewidziane w wyraźny sposób przez ustawodawcę, winny być poprzedzone zawarciem odpowiedniej umowy majątkowej małżeńskiej. Dodatkowo w razie przyjęcia dopuszczalności przesunięć składników pomiędzy majątkiem wspólnym i majątkami osobistymi małżonków nabycie nieruchomości do majątku osobistego jednego z małżonków w razie niedysponowania przez niego wystarczającymi środkami powinno być poprzedzone odpowiednim transferem takich środków z majątku wspólnego. W obu przypadkach nie dochodzi do naruszenia prawa własności małżonka nabywającego dany przedmiot, a jednocześnie nie powstają komplikacje wynikające z przyjęcia koncepcji ułamkowej, o których będzie mowa niżej.

Sąd Najwyższy nie przytacza również istotnych korzyści, które płyną z przyjęcia koncepcji nabycia do majątku wspólnego. Oprócz argumentów w postaci większej jasności i prostoty takiego rozwiązania, zwiększenia bezpieczeństwa w obrocie i stosunkach między małżonkami oraz uproszczenia zarządu majątkiem wspólnym i uwzględnieniu jego funkcji, znaczenie ma także wykładnia systemowa. Surogacja jest wyjątkiem od art. 31 § 1 k.r.o. i w związku z tym powinna być wykładana w sposób ścisły. Nietrafne jest spostrzeżenie Sądu Najwyższego, że rozwiązanie takie prowadzi do uszczerbku na prawach majątkowych, które przysługują jednemu z małżonków w świetle art. 33 k.r.o., gdyż wartość składników majątku osobistego zostaje w każdym przypadku zachowana w roszczeniu o zwrot³³. T. Sokołowski³⁴ zauważa również, że znowelizowane od 2005 r. sformułowanie „o ile przepis szczególny nie stanowi inaczej” w art. 33 pkt 10 k.r.o. sugeruje, iż poszerzony już przez ustawodawcę katalog składników majątku osobistego powinien być dalej rozszerzany tylko na mocy jego wyraźnego postanowienia lub w drodze jednoznaczego i zgodnego z prawem zastrzeżenia w treści czynności prawnej. Brak takiej podstawy uniemożliwia dojście surogacji do skutku. Autor zwraca także uwagę, że udział środków z majątku wspólnego w nabyciu przedmiotu wskazuje na

³³ M. Nazar (w:) *System...*, *op. cit.*, nb 145.

³⁴ T. Sokołowski (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego, Warszawa 2013, art. 33, nb 22.

jego „nabycie wspólne”, o którym mowa w art. 31 § 1 k.r.o., a w związku z tym wchodzi on w skład majątku wspólnego małżonków i dodaje też, iż po wspomnianej nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego katalog przypadków surogacji jest na tyle szeroki, że zaliczanie do majątku osobistego składników niewymienionych w art. 33 k.r.o., a tym samym pomniejszanie majątku wspólnego małżonków, mogłoby być sprzeczne z wolą ustawodawcy³⁵. Z tego punktu widzenia nieuzasadniona wydaje się również sugestia o nadmiernym obciążaniu małżonka powołującego się na fakt nabycia danego przedmiotu do majątku osobistego ciężarem dowodowym³⁶.

W poprzednio jeszcze obowiązującym stanie prawnym, w uchwale z dnia 13 listopada 1962 r.³⁷, Sąd Najwyższy, opowiadając się za koncepcją nabycia do majątku wspólnego, słusznie zauważył, że „pojęcia surogacji nie można interpretować tak szeroko, by każde zaangażowanie środków pieniężnych, pochodzących z majątku nie objętego wspólnością ustawową, musiało prowadzić do traktowania nabytego przedmiotu majątkowego jako stanowiącego w odpowiedniej części składnik majątku osobistego małżonka” oraz że „surogacja wchodzi zatem w rachubę tylko wówczas, gdy skutek czynności prawnej nie następuje w sensie ekonomicznym żadna istotna zmiana w stanie poszczególnych mas majątkowych (osobistego majątku małżonka bądź majątku wspólnego)”. Zgadzać się z taką argumentacją, należy również zauważyć, jak uczynił to sąd okręgowy w niniejszej sprawie³⁸, że stanowisko to odpowiada wymogom wykładni prokonstytucyjnej, ponieważ w dostatecznym stopniu uwzględnia interes rodziny, przyznając priorytet dobru wspólnemu małżonków, a nie ich partykularnym interesom. Sugestią ze strony ustawodawcy może być także odstąpienie od przewidzianej w art. 18 prawa małżeńskiego majątkowego z 1946 r. formuły przyjmującej majątek dorobkowy w przypadku wątpliwości co do charakteru majątku małżonka³⁹ oraz wspomniane poszerzenie w 2004 r. zakresu wyboru przez małżonków modelu ustroju umownego.

Sąd Najwyższy w glosowanym orzeczeniu, odrzucając koncepcję nabycia do majątku wspólnego, ogranicza się do wspomnianego już argumentu natury konstytucyjnej oraz wskazuje na niekorzystną sytuację wierzycieli, którzy nie mogliby zaskarżyć czynności powodującej przesunięcie się składników majątku osobistego małżonka do majątku wspólnego w przypadku nabycia do majątku wspólnego, w które zaangażowane były także środki z majątku osobistego. W świetle powyżej uczynionych rozważań jedynie drugi z tych argumentów wydaje się zasadny. Na niekorzyść omawianej koncepcji przemawia również fakt, że powstanie roszczenia o zwrot może się nie pokrywać z jego realizacją, która może być znacznie odsunię-

³⁵ *Ibidem*, nb 24.

³⁶ A. Kozioł, J. Zralek: *Przynależność...*, *op. cit.*, s. 114–115.

³⁷ Uchwała SN — Izby Cywilnej z dnia 13 listopada 1962 r., III CO 2/62, OSNCP 1963, nr 10, poz. 217.

³⁸ Uzasadnienie wniosku z dnia 18 maja 2018 r., III CZP 45/18, http://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/EditForm/III-CZP-0045_18_p.pdf (dostęp: 24 sierpnia 2019 r.).

³⁹ Dekret z dnia 29 maja 1946 r. — Prawo małżeńskie majątkowe (Dz. U. Nr 31, poz. 196).

ta w czasie. Stanowisko to wydaje się także nie przekonywać w sytuacji, w której środki z majątku wspólnego miały jedynie minimalny udział w nabyciu jakiegoś przedmiotu. W odniesieniu do stanu faktycznego niniejszej sprawy należy także zauważyć, że nie wspomniano o uzyskaniu zgody na nabycie nieruchomości przez pozwaną. Brak takiej zgody, wymaganej w świetle art. 37 § 1 pkt 1 k.r.o., przesądza bezskuteczność umowy sprzedaży nieruchomości.

Przechodząc do analizy koncepcji porównania wielkości wydatkowanych środków, Sąd Najwyższy słusznie zauważa, że może mieć ona zastosowanie tylko w przypadku wyraźnej dysproporcji pomiędzy zaangażowanymi środkami. Jako jeden z nielicznych argumentów przemawiających za jej przyjęciem wskazuje uniknięcie problemów z zarządem, do których dochodzi w przypadku koncepcji ułamkowej. Dziwi więc, że stanowisko to tak często znajdowało do tej pory aprobatę Sądu Najwyższego⁴⁰. Wynikać to może ze specyficznych stanów faktycznych, w których pożądanę z punktu widzenia zasady słuszności było „przyznanie” spornego przedmiotu jednemu z majątków. Okoliczność ta stanowi także największy mankament omawianej koncepcji, gdyż ostatecznie o surogacji decydowałby sąd, dokonując każdorazowej interpretacji pojęć nieostrych. Powodowałoby to nieustanną niepewność w stosunkach pomiędzy małżonkami oraz osobami trzecimi. Sąd Najwyższy słusznie zauważa, że stanowisko to nie znajduje żadnego uzasadnienia w literalnej wykładni przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Dodatkowo stanowi ono rozszerzającą wykładnię wyjątku z art. 33 pkt 10 k.r.o. Nie ma również pewności co do oceny sytuacji, w której nakłady z majątku wspólnego i osobistego byłyby równe; czy wówczas należałoby przyjąć koncepcję ułamkową, czy też, jak proponuje K. Gromek⁴¹, powinna decydować o tym wola małżonków, a w razie niedojścia przez nich do porozumienia — sąd, analizując ogół okoliczności faktycznych sprawy.

Ostatecznie Sąd Najwyższy opowiada się za przyjęciem koncepcji ułamkowej, z tym zastrzeżeniem, że treść czynności prawnej może przesądzać o wejściu nabywanego przedmiotu w skład jednego z majątków i tym samym o powstaniu roszczenia o zwrot na rzecz drugiego. O zastrzeżeniach takich oraz o podkreślanym w głosowanej uchwale znaczeniu oświadczenia woli małżonków była już wcześniej mowa. Sąd Najwyższy stwierdza, że o wyborze wskazanej koncepcji przesądzają jej dogmatyczna prawidłowość oraz jednoczesna realizacja norm z art. 31 § 1 i art. 33 pkt 10 k.r.o. Zastanawiać jednak może to, czy urzeczywistnianie zasady i wyjątku od niej w jednym stanie faktycznym jest słusznym i dogmatycznie poprawnym rozwiązaniem. Uzupełniając argumentację Sądu Najwyższego, należy przyznać, że

⁴⁰ Postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07, LEX nr 371389; wyrok SN — Izby Cywilnej z dnia 6 kwietnia 2016 r., IV CSK 385/15, LEX nr 2041907; postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 521/12, LEX nr 1331353; postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 3 lutego 2016 r., V CSK 323/15, LEX nr 2020483.

⁴¹ K. Gromek (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Gromek, Warszawa 2018, art. 33, nb 74.

koncepcja ułamkowa chroni wierzycieli oraz stanowi pozbawione arbitralności odzwierciedlenie zaangażowanych majątków. Można także zauważyć, że ustawodawca nie wprowadza gradacji majątków, czyniąc je równorzędnymi. Koncepcja ta zabezpiecza również interesy ekonomiczne małżonka angażującego w nabycie przedmiotu środki z majątku osobistego. Zaproponowane rozwiązanie nie pozostaje jednak bez wad. W przypadku nabycia nieruchomości, która tylko częściowo ma wejść do majątku wspólnego, ujawniają się znaczące trudności w określeniu reżimu prawnego, który należałoby zastosować. Nie wiadomo w szczególności, czy wymagana przez art. 37 § 1 pkt 1 k.r.o. zgoda drugiego małżonka byłaby w takich sytuacjach elementem warunkującym skuteczność samej umowy nabycia nieruchomości. W myśl wykładni funkcjonalnej, w przypadku nabycia nieruchomości wyłącznie do majątku osobistego jednego z małżonków zgoda taka nie jest wszakże wymagana. Do mankamentów takiego rozwiązania należy zaliczyć również sprzeczność z domniemaniem racjonalności ustawodawcy poprzez konieczność stworzenia nieprzewidzianego przez niego wprost tworu hybrydowego, ułamkowo-łącznego⁴², a także niemożność precyzyjnego ustalenia zasad zarządu takim przedmiotem⁴³. Ponadto, wobec przewidzianej w art. 35 k.r.o. niedopuszczalności podziału majątku wspólnego w trakcie jego trwania, ograniczeń doznawałyby możliwości zniesienia współwłasności określone w art. 210 k.c.⁴⁴, tj. możliwość zniesienia współwłasności poprzez przyznanie przedmiotu małżonkowi, do którego majątku osobistego należy udział w tym przedmiocie⁴⁵. Rozwiązanie takie, niemieszczące się w odesłaniu z art. 33 pkt 10 k.r.o., można również określić jako sprzeczne z samym celem ustroju wspólności ustawowej⁴⁶.

6. KONSEKWENCJE W PRAWIE UPADŁOŚCIOWYM

Sąd Najwyższy, pomimo zbieżnego temporalnie rozpatrywania kwestii wejścia całego majątku wspólnego małżonków w skład masy upadłości w przypadku ogłoszenia upadłości konsumenckiej jednego z małżonków, jeżeli pozostawali oni w ustroju wspólności majątkowej⁴⁷, nie odniósł się do kwestii znaczenia każdego z możliwych rozstrzygnięć w prawie upadłościowym. Zgodnie z art. 124 ust. 1 pr. upad.⁴⁸, w przypadku małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej, majątek wspólny małżonków wchodzi do masy upadłości, a jego podział jest niedopuszczalny. Należy również zauważyć, że małżonek upadłego dłużnika nie ma

⁴² M. Nazar (w:) *System...*, *op. cit.*, nb 144.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.).

⁴⁵ M. Nazar (w:) *System...*, *op. cit.*, nb 144.

⁴⁶ T. Sokołowski (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, nb 24.

⁴⁷ Postanowienie SN — Izby Cywilnej z dnia 15 listopada 2018 r., III CZP 59/18, Legalis nr 1846774.

⁴⁸ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. — Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.).

pierwszeństwa zaspokojenia przed innymi wierzycielami. W konsekwencji twierdzącej odpowiedzi Sądu Najwyższego na pytanie o odpowiednie stosowanie wspomnianego przepisu w przypadku upadłości konsumenckiej⁴⁹, koncepcja nabycia do majątku wspólnego została obciążona istotną wadą. Jakkolwiek uzasadnienie wydanej uchwały nie zostało dotychczas opublikowane, można przypuszczać, że w konsekwencji ogłoszenia upadłości konsumenckiej zadłużonego małżonka istnieje ryzyko „utruty” przedmiotu, którego nabycie nastąpiło w znacznej części ze środków stanowiących majątek osobisty niezadłużonego małżonka. Jak podkreśla M. Nazar, małżonek taki nie jest jednak poszkodowany ekonomicznie w rezultacie działania surogacji wartościowej⁵⁰. Z drugiej strony umniejszeniu ulega podnoszone nieuwzględnianie interesów wierzycieli, którzy wobec ogłoszenia upadłości konsumenckiej mogliby zaspokoić się w takim przypadku w wyższym stopniu, niż gdyby do majątku wspólnego wszedł jedynie udział w danym przedmiocie.

7. PODSUMOWANIE

Problemy ujawniające się na tle stanu faktycznego, w którym doszło do nabycia jakiegoś przedmiotu w części ze środków stanowiących majątek osobisty jednego z małżonków, a w części ich majątek wspólny, są tak liczne, jak pomysły na ich rozwiązanie oraz wady i zalety każdego z nich. Bez wyraźnego wypowiedzenia się w tej kwestii przez ustawodawcę trudno oczekiwać, jakkolwiek pożądane by to nie było, że orzecznictwo przyjmie ostatecznie jedno z proponowanych rozwiązań. Uchwała Sądu Najwyższego będąca przedmiotem niniejszej glosy zdaje się wpisywać w nurt zarysowanej na wstępie teoretycznej sinusoidy. Sytuację tę trafnie opisał J. Słyk stwierdzeniem: „Linia orzecznicza SN w omawianym zakresie nie odzwierciedla jednolitej koncepcji teoretycznej, ale jest efektem wykładni funkcjonalnej, poszukującej optymalnego rozwiązania w konkretnym stanie faktycznym”⁵¹. Pomimo zarysowanych w niniejszej glosie dogmatycznych mankamentów, dzisiaj Sąd Najwyższy opowiada się za koncepcją ułamkową i w konsekwencji na potrzeby praktyki takąż winno się przyjmować za najwłaściwsze rozwiązanie, przynajmniej do czasu kolejnej uchwały.

⁴⁹ Uchwała SN — Izby Cywilnej z dnia 16 grudnia 2019 r., III CZP 7/19, http://www.sn.pl/sprawy/SitePages/Zagadnienia_prawne.aspx?ItemSID=1206-301f4741-66aa-4980-b9fa-873e90506a11&ListName=Zagadnienia_prawne&Rok=2019 (dostęp: 20 grudnia 2019 r.).

⁵⁰ M. Nazar: *Surogacja...*, *op. cit.*, s. 385–386.

⁵¹ J. Słyk (w.): *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2018, art. 33, nb 61.

BIBLIOGRAFIA

- Gromek K. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Gromek, Warszawa 2018.
- Jędrejek G. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, pod red. G. Jędrejka, Warszawa 2018.
- Koziół A., Zrałek J.: *Przynależność przedmiotów majątkowych do majątków małżonków*, Rejent 2009, nr 2, s. 106–122.
- Nazar M.: *Odpłatne nabycie własności do majątku wspólnego małżonków (w:) Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szytkowi*, pod red. E. Drozda, A. Oleszki, M. Pazdana, Kluczbork 2007, s. 231–246.
- Nazar M.: *Surogacja majątków małżonków w ustroju wspólności ustawowej (w:) Ius et Remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, pod red. A. Jakubeckiego, J. Strzępki, Warszawa 2010, s. 367–386.
- Nazar M. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2014, s. 329–341.
- Pietrzykowski K. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018.
- Pisuliński J.: *O potrzebie reformy przepisów regulujących stosunki majątkowe między małżonkami*, Transformacje Prawa Prywatnego 2012, nr 2, s. 185–219.
- Skowrońska-Bocian E. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. J. Wiercińskiego, Warszawa 2014.
- Słyk J. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2018.
- Sokołowski T. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego, Warszawa 2013.
- Sychowicz M. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2011.

Słowa kluczowe: majątek wspólny małżonków, wspólność ustawowa, małżeńskie ustroje majątkowe, kodeks rodzinny i opiekuńczy, prawo rodzinne, orzecznictwo Sądu Najwyższego.

KATARZYNA WIŚNIEWSKA

COMMENTARY TO THE JUDGMENT OF THE SUPREME COURT
OF THE REPUBLIC OF POLAND FROM 19 OCTOBER 2018,
III CZP 45/18

S u m m a r y

The issue covered by this case note refers to the situations, in which acquisition of a specific object by one of the spouses remaining in the statutory matrimonial property regime entails an expenditure of funds from both their joint property and the personal property of one of the spouses. As the Polish Family and Guardianship Code regulates only the cases in which the total expenditure is financed from the personal property and therefore the acquired object becomes part of it, the need for legal doctrine to find an applicable solution has become apparent. The case note discusses the legal remedies provided by both the Supreme Court of the Republic of Poland and the legal doctrine in the past. Amongst three of the remedies, the Supreme Court is in favor of application of the “shares theory” in such a case. The object is divided into shares and becomes part of both the joint property and the personal property of one of the spouses, which rises serious concerns about the rules of its management. In addition to the evaluation of the Supreme Court’s ruling, the author points out to possible consequences under the Bankruptcy and Reorganisation Law.

Keywords: joint property, statutory property regime, matrimonial property regimes, Family and Guardianship Code, family law, Supreme Court’s jurisdiction.